

LARS FIMMERSTAD OM

korståg och fetischism

Vi kan i år notera ett tragiskt 800-årsjubileum. År 1204 plundrades och härjades Konstantinopel av religiösa terrorister. Staden skulle därefter aldrig mer bli kristenhetens ledande stad. De som riktade detta dråpslag mot Konstantinopel och därmed det byzantinska riket var inte profetens folk – det var en armé på omkring 20 000 kristi stridsmän.

När de gav sig iväg från Västeuropa trodde de att de skulle befria den heliga staden Jerusalem från de otrogna. Resan slutade i stället med att de oavsiktligt jämnade vägen för den turkiska expansionen norr ut över Balkan. För lång tid framöver skulle de kristna förlora sitt inflytande i Mellanöstern. Litet vulgärt skulle man kunna säga: inte minst genom det bisarra självmålet i Konstantinopel. Det var kanske världens största stad omkring år 1200. Efter 1204 lyckades den vegetera med en spillra av sin gamla befolkning i

ytterligare dryga två sekel, medan det som en gång hade varit det romerska, sedermera det östromerska, riket krympte tills det nära nog sammanföll med stadens mäktiga murar. Staden gällde som ointaglig. Åttahundra år har gått, men de sår som striderna mellan Bokens Folk redan då tillfogat varann i sin tävlan om att vara heliga på det enda rätta sättet har aldrig fått läkas. Historien om det fjärde korståget, som sentida hävdatecknare etiketterade det, innehåller många av de ingredienser som ännu förgiftar livet i området. Här finner vi den till synes eviga motsättningen mellan muslimer och kristna. Här finns den numera underjordiska motviljan mellan turkar och kristna européer. Och klyftan mellan den kristna västern och den ortodoxa östern som ännu ligger som en undertext i Europas officiella politiska diskurs.

Om det snåriga politiska och ekonomiska spel som ledde till de latinska kristnas erövring av Konstantinopel, och några decennier då påven kunde glädja sig åt inbillningen att kyrkan återfått sin enhet, har londonhistorikern Jonathan Phillips skrivit en spännande och beklämmande bok. Det började som det brukade göra, med att påven och några framstående feodalherrar propagerade för ett nytt korståg i slutet på 1190-talet. Då var det så illa gånget att det lilla kristna kungariket Jerusalem fallit. De kristna, eller frankerna

som de kallades på platsen, klamrade sig dock fast längs Medelhavskusten i en rad borgar med omgivningar.

EN FAVÖR PÅ VÄGEN

Särskilt i Frankrikes mosaik av små feodalherredömen under den franske kungens närmast fiktiva överhöghet, väckte korstågstanken stort gensvar och många riddare reste sig upp under fylleslagen i borgarna och tog tårögda korset. Påven utlovade denna gång som vanligt total syndaförlåtelse och i livet efter detta direkt access till paradiset utan att först passera skärselden.

Andlig motivation räckte inte för att genomföra ett korståg. Transportkostnaderna för att frakta en här på 40 000 korsfarare skulle spela en ödesdig roll för det fjärde korståget.

Ledarna hade kalkylerat med 40 000 krigare. Det var också det bud Venedig fick för att sörja för transporten för ett fast pris per korsfarare och/ eller häst. Venetianerna ställde in all handel och sjöfart under drygt ett år för att enbart bygga trupptransportfartyg, bland annat specialfartyg för stridshästar som hängde i gungor i lastrummen. Det var alltså ett stort och våghalsigt åtagande venetianerna gjorde.

Men det kom inte mer än omkring 20 000 heliga krigare! Hela kalkylen kom i gungning. Venetianerna fann på råd. Kunde korsfararna tänka sig att på vägen till sitt heliga värv hjälpa venezianerna med en liten favör? Bara plundra staden Zara vid Adriatiska havet? Den hade blivit en besvärande konkurrent till Venedig på sistone. Och rik var den och där fanns pengar nog för att man sedan skulle kunna fara och erövra Kairo för att den vägen tåga upp till det heliga landet?

KEJSERLIGA LÖFTEN

Säga vad man vill om medeltidens européer, de kunde röra till en politisk stuvning. Ytterligare en ingrediens blandades nu in. Alexis, en ung man som med goda skäl kunde påstå sig vara den rättmätige innehavaren till den kejsrerliga tronen i Konstantinopel. Där satt helt orätt-

mätigt hans farbror efter att ha stuckit ögonen ur gossens far kejsar Isaak. Alexis hade en deal att föreslå korsfararna. Varför inte använda pengarna från plundringen av Zara till att sätta honom på tronen i Konstantinopel?

Det behövdes bara att korsfararna gjorde en liten omväg till på vägen till Kairo och Heliga Landet. Åter på tronen skulle Alexis ösa pengar ur den rika jättemetropolens kejserliga kassor över korsfararna som skulle kunna betala venetianerna. Hur nöjda skulle inte också venetianerna kunna bli? Alexis lovade att de skulle få handelsmonopol i stället för att som för tillfället vara utträngda av Genua som fick alla favörerna av den nuvarande usurpatorn i Konstantinopel.

Kanske kunde till och med påven bliddas? Den yngre Alexis lovade att återföra resterna av det Byzantinska riket till den rena katolska läran. Ett utmärkt förslag! Påven rasade, men det lät mer ihåligt nu. Sedan de heliga krigarna plundrat Zara, rundade de Grekland och satte kursen norr ut.

Märkligt nog lyckades korsfararna inta staden och sätta upp Alexis på tronen. Inte oväntat svalnade hans entusiasm för att betala för utförda tjänster så fort han fått sitt. Korsfararna fick nöja sig med hälften av de utlovade pengarna vilket räckte till att betala venetianerna för transporten. Men det egentliga korståget låg fortfarande framför dem och nu var pengarna slut igen. Efter en vinters väntan och många politiska turer ströps den unge kejsaren som var medregent till sin – numera blinde – far som hade hittats vid liv i en fängelsehåla vid restaurationen.

Näste kejsare var givetvis inte alls intresserad av att betala gamla skulder för tronen. Nu följde den riktiga stormningen och plundringen av Konstantinopel. Korsets män gick lös som sanna barbarer på den rikaste av städer. Allt guld och silver snokades upp. Och var fanns det mycket guld och silver om inte i kyrkorna? De plundrades och skändades.

Dyrare än guld och silver var relikerna, tidens mest eftertraktade samlarobjekt. Kristi kors som hittats nio sekel tidigare av kejsar Konstantins mor Helena i Jerusalem, expedierades till Västeuropa. Den finaste relikerna av alla: Kristi törnekrona skickades iväg. Den lyckades så småningom den franske kungen Ludvig IX, postumt den helige, köpa in. Otaliga var också de små flaskorna med Marie tårar, bröstmjölk, Kristi blod, hårstån, tånglar, förhud med mera som nu lämnade världens främsta relikgömma för att strömma till borgar, kyrkor och kloster i Västeuropa.

HELIGA TING DÅ OCH NU

Om denna fascinerande relikhandel kan man läsa i den tyske historiske etnologen Karl-Heinz Kohls *Die Macht der*

Dinge. Geschichte und Theorie sakraler Objekte. Det är en fängslande historisk exposé över den mänskliga förmågan att förläna ting heliga egenskaper och krafter.

Fetischer kallar vi magiska ting med undergörande kraft. Ordet är som bekant portugisiskt och präglades av de första portugisiska koloniserarna i Västafrika. Hånfullt berättade de om hur infödingarna dyrkade allehanda dockor med spikar i och de mest obetydliga träbitar och tygtrasor. Än mer komiskt är det att med Kohl finna att fetischdyrkan var ett nytt påfund för afrikanerna. Något de i själva verket lärt sig av de kristna missionärerna med sina relikerna.

Man är icke varse bjälken i sitt eget öga...

Det gäller kanske också den fetischistiska dyrkan vi i västerlandet faktiskt ännu ägnar oss åt. Ett av de intressantaste kapitlen i Kohls bok skildrar framväxten av de kuriosakammare som så småningom utvecklas till de konstmuseer dit vi fortfarande vallfärdar. Inte har vi någon distans till den kult vi ägnar en liten mörknad tavla bakom ett pansarglas i Paris. Om vi lyckas tränga oss fram genom pilgrimerna till närheten av säkerhetsmontern, kan vi i bästa fall ana konturerna av en gestalt men knappast fastställa om ett leende svävar på hennes läppar eller ej. Men det gör ingenting, det är ju Monalisa, den heliga konstreliken! I en (näja, delvis) sekulariserad värld har Konsten blivit den nya religion som levererar de sakrala objekten.

Hur det gick med det fjärde korståget sedan ridarna förgripit sig på de heliga tingen? Sedan de plundrat staden och delvis förstört den lyckades sätta en av de sina på tronen. Under några decennier varade ett litet "laltinskt" kejsardöme kring Konstantinopel och Thessaloniki. Ett litet äkta bysantinskt rike klamrade sig också fast vid mindre Asiens kust. Turkarna kunde glädja sig och fortsatte sin framryckning in i Europa. Konstantinopel lyckades överleva till 1453 då staden slutligen errövrades av Mehmet II. Återigen blev den huvudstad i ett imperium och blev på 1500-talet än en gång den största staden i vår del av världen.

Lars Fimmerstad (lars.fimmerstad@telia.com) är fri-lansskribent.

BOKFAKTA

Karl-Heinz Kohl

Die Macht der Dinge. Geschichte und Theorie sakraler Objekte. C.H. Beck, 2003.

Jonathan Phillips

The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople Jonathan Cape, 2004